

DISKUSIA „MOŽNOSTI FILOZOFIE V SÚČASNOSTI“

Dňa 28. 6. 1990 sa na pôde Slovenského filozofického združenia uskutočnila beseda o možnostiach filozofie v súčasnosti. Úvodné slovo predniesol P. Cmorej. Jeho text uvádzame v plnom znení. K načrtnutým problémom sa rozvinula pomerne široká diskusia, ktorej stručný záznam tiež uvádzame.

Vážení prítomní!

Zišli sme sa, aby sme si podiskutovali o možnostiach filozofie v súčasnosti. Hneď na začiatku treba však podotknúť, že toto vytýčenie témy našej diskusie netreba brať celkom doslova. Nepôjde nám o možnosti a postavenie filozofie vôbec a kdekoľvek vo svete. Schádzame sa v období hlbokých zmien prebiehajúcich v našej spoločnosti a v tomto širšom situačnom kontexte je zrejmé, že v našej diskusii pôjde predovšetkým o možnosti *slovenskej* filozofie v podmienkach utvárajúcej sa pluralitnej spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve. Ale ani toto určenie predmetu diskusie nie je ešte dostatočne jednoznačné.

Možnosťami filozofie možno totiž rozumieť jednak širšie spoločenské podmienky a predpoklady jej ďalšieho rozvoja, ktoré sú voči nej a aktívite samých filozofov v istom zmysle vokaľšie, jednak tvorivý potenciál filozofickej obce, jej schopnosti a spôsobilosť ďalej rozvíjať našu filozofiu a povzniesť ju na vyššiu, kvalitatívne novú úroveň. Ak nechceme uviaznuť v jalových, pseudoprognostických špekuláciách, nemali by sme sa príliš zapodievať možnosťami filozofie v prvom zmysle. Pretože hoci môžeme viac než dúfať, že v pluralitnej spoločnosti bude môcť každý vyznávať a hlásať ľubovoľné filozofické názory, dnes sotva možno spoľahlivo odhadnúť, ako bude štát a spoločnosť podporovať rozvíjanie profesionálnej filozofie, aké finančné prostriedky bude chcieť na to obetovať, v akom rozsahu a kto bude vydávať filozofickú literatúru, kto ju bude dotovať, koľkých profesionálnych filozofov si bude môcť naša spoločnosť dovoliť atď., atď.

Pokiaľ viem, dodnes nie je známe, či sa bude filozofia učiť na stredných školách a ani jej budúcnosť na vysokých školách nemožno považovať za definitívne určenú a zabezpečenú. Ďalší osud našej filozofie bude značne závisieť od vývinu a úspechov či neúspechov trhového hospodárstva, od novej štrukturácie našej spoločnosti a do istej miery azda aj od volebných výsledkov v tých-ktorých voľbách. Treba si však uvedomiť, že nemálo bude závisieť aj od čínorodosti a energie našej obce, od profesionálnej úrovne a občianskej angažovanosti nášho pôso-

benia a od vážnosti, ktorú si naša filozofia a filozofi v najbližšej budúcnosti vyslúžia či vybojujú.

Z naznačených dôvodov by sme sa mali v diskusii sústrediť predovšetkým na možnosti filozofie v druhom zmysle, t. j. na potenciál širokej obce našich filozofov (členov i nečlenov Slovenského filozofického združenia), potenciál, s ktorým vstupujeme do novej etapy vývinu slovenskej filozofie. So zreteľom na tento potenciál treba navyše určiť, čob y sme *mali* v najbližších rokoch urobiť, aby sme v novej situácii obstáli a obhájili nárok filozofie a filozofov na existenciu v našej spoločnosti a jej kultúre.

Aby som pridlho nerečnil a nepripravil tým niektorých záujemcov o príležitosť vystúpiť, sám sa sústredím iba na jeden moment.

V uplynulých štyridsiatich rokoch sme si tak zvykli na rozpor medzi slovami a činmi, medzi teóriou a praxou marxizmu, že v niektorých sférach nášho života sme ho prestali aj vnímať. Špeciálnym prípadom tohto rozporu bol paradox, ktorý sa dal vypozerovať v živote nášho filozofického spoločenstva.

Predpokladám, že 80—90 % našich filozofov sa hlásilo k marxizmu a väčšina z nich marxizmus aj prednášala a šírla. Podľa jedného zo základných zákonov dialektiky hybnou silou a zdrojom každého vývinu je boj protikladov. Položme si otázku, o aké protiklady išlo vo vývine našej filozofie v období absolútnej hegemonie marxizmu. Keď si prelistujete filozofické časopisy, ktoré vychádzali u nás v tomto období, vašej pozornosti sotva unikne, že na ich stránkach nápadne absentuje polemika, diskusia a bojovnejšia výmena názorov medzi autormi jednotlivých príspevkov. Polemika medzi našimi marxistickými filozofmi je dosť vzácna aj v knižných publikáciách. Tým nechcem povedať, že by im chýbala bojovnosť či útočnosť. Myslím, že v dejinách filozofie nebolo militantnejších filozofov, ako boli marxisti. Ich bojovnosť mala však jednu zvláštnosť — vybíjala sa prevažne na protivníkoch, ktorí sa nemohli brániť. Nezáleží na tom, či preto, že boli mŕtvi, politicky alebo občiansky odpísaní alebo ďaleko za hranicami našej vlasti (samozrejme, smerom na západ). Naši filozofi mi často pripomínali boxerov, neútočne búšiacich do figuríny, ktorú si sami zhotovili a vypchali. Namiesto poctivého boja v ringu s protivníkom, ktorý sa môže brániť, obyčajne sme mohli sledovať iba žalostne „víťazný“ tanec nad pochybne zdolanou atrapou ideového nepriateľa. Nečudo, že marxizmus vo všetkých zápasoch, vedených podľa naznačených pravidiel, víťazil. Boli to však boje a zápasy, o ktorých je reč v spomenutom zákone dialektiky? Osvietený a nezaujatý marxista (pravda, ak pojem „nezaujatý marxista“ nie je *contradictio in adjecto*) by bol nútený odpovedať záporne, pretože v týchto „bojoch“ jeden z protikladov spravidla chýbal. Lenže čo bolo potom hybnou silou a zdrojom vývinu našej filozofie? Máme z toho vyvodiť záver, že sa nevyvíjala alebo že jej vývin svedčí o neplatnosti jedného zo zákonov dialektiky? Hľadanie odpovedí na tieto otázky

môžeme pokojne prenechať našim marxistom. Škoda, že si ich nepoložili sami a skôr.

Zamyslime sa radšej nad tým, že diskusie, korektné polemiky a kritika sú v našom filozofickom živote naozaj zriedkavosťou. Zmôžeme sa nanajvýš na „kuloárne“ diskusie v maličkých kolektívoch, v ktorých si radi pochutnáme na neprítomnom autorovi. Kritika, ktorou úbohého autora počastujeme, sa obyčajne obmedzí na niekoľko odsudzujúcich poznámok publicistického charakteru. Myslím, že tento spôsob teoretického spolunažívania neprospieva ani kritikom, ani kritizovaným a svedčí skôr o nízkej morálke našej vedeckej spolupráce. Je to ťaživé dedičstvo predchádzajúcich štyroch desaťročí, s ktorým sa budeme musieť čo najskôr vyrovnáť. Niet predsa sporu o tom, že v zdravom duchovnom prostredí sa bez otvorenej diskusie, polemiky a kritiky nemožno zaobiť. Majú nielen dynamizujúci, ale aj umravňujúci účinok. Autor počítajúci s možnosťou kritiky bude klásť na svoju prácu vyššie nároky. V konštruktívne vedenej diskusii a polemike sa pestuje tolerancia, ohľaduplnosť a prehĺbuje sa vzájomné porozumenie.

Ospravedlňujem sa za pripomínanie týchto banálností, ale akosi sa im nemôžem vyhnúť. Naša nechť k otvorenej výmene názorov je totiž priam provokujúca. Raz hraničí so zbabelosťou a pretvárkou, inokedy zasa s vypočítavosťou alebo s nezájmom či s povrchným záujmom o prácu iných. Ak chceme skutočne spolupracovať, musíme otvorene hovoriť a písať, viesť diskusie a polemiky, bez ktorých bude väčšina z nás osúdená na teoretické živorenie na provinčnej úrovni.

Hoci by bolo naivné očakávať, že diskusie a polemiky spasia našu filozofiu, nepochybujem o tom, že bez nich v demokratizácii a ozdravovaní nášho duchovného života veľmi nepokročíme. Preto by sa mali stať samozrejmosťou na všetkých úrovniach nášho filozofického diania bez ohľadu na to, či sa odohráva na malej katedre alebo v celom Združení. Mali by oživovať a spestrovať každodenný život katedry i sporadické stretnutia nášho Združenia. Mali by sa stať soľou a korením nášho časopisu. Mladí ľudia by si mali na ne zvykať už na svojich prvých seminároch, aby sa zavčasu zbavili falošnej úcty k autoritám, ovešaným titulmi, ktorá paralyzuje iniciatívu, podporuje servilnosť a prekáža samostatnému mysleniu. Učítelia, ktorí sa boja so študentmi diskutovať ako so seberovnými alebo diskusie s nimi považujú za nemiestne či dehonestujúce, by si mali podľa môjho názoru nájsť iné povolanie.

Vážení prítomní! Nepatrím k tým, čo si myslia, že za ostatných štyridsať rokov sa v našej filozofii nič neurobilo, ba ani k tým, čo sa nazdávajú, že sa urobilo smiešne málo. Som však presvedčený, že za necelé polstoročie sa dá urobiť oveľa viac. Nemusíme tu hľadať vyčerpávajúcu odpoveď na otázku, prečo sa nám to nepodarilo. Príčin bolo zrejme viac a nie vždy pôsobili tie isté a s rovnakou intenzitou. Aj bez hlbšieho a dôkladnejšieho skúmania sa podistým dohodneme na tom, že jednou z hlavných príčin pokrívania doterajšieho vývinu

našej filozofie bol žalostný nedostatok celospoločenskej demokracie a z neho plynúca absencia kritiky, polemiky a diskusie vo všetkých oblastiach našej kultúry, vedy i umenia.

Hoci celospoločenská situácia je dnes radikálne odlišná, nebolo by prozreteľné predpokladať, že demokracia, ktorú nám zaručujú zákony nášho štátu, sa presadí v každej oblasti života sama od seba. Aj v demokratických štátoch sa občas utvárajú enklávy spoločenstiev, v ktorých sa demokracia presadzuje iba veľmi pomaly alebo do nich vôbec neprenikne. Urobme všetko preto, aby sa naša obec nestala jednou z nich. Nezabúdajme na to, že v uplynulých desaťročiach sa v „genotype“ nejedného z našich členov zahniezdil genetický materiál, ktorý by sme nemali brať na ľahkú váhu.

* * *

Ako prvý vystúpil v diskusii *J. Kocka*. Upozornil, že prežívame akési obdobie provizória, spojené s morálnym vákuom. Prvoradou úlohou je preto naprávanie narušených vzťahov, ale aj inštitucionálne otázky ďalšieho života filozofie (napríklad otázka výučby filozofie na vysokých školách, kde doteraz nie sú známe návrhy a požiadavky jednotlivých fakúlt). Navrhol preto vytvorenie orgánu na strategické plánovanie vývoja filozofie na pôde SFZ.

J. Svinčák upozornil na problém výučby na stredných školách. Prihovoril sa za zavedenie výučby filozofickej propedeutiky, pre čo zatiaľ nejestvuje vyhovujúce kadrové zabezpečenie.

E. Gál sa pokúsil o pohľad na filozofiu „zvonku“. Podľa neho filozofia doteraz nepoznamenala slovenskú kultúru. Slovenská kultúra je na rozdiel od európskej založená len na beletrii a na náboženstve a napr. veda či filozofia náboženstva v nej nezohráva žiadnu úlohu. Základnou otázkou podľa neho je, čím môže slovenský filozof osloviť slovenskú kultúru, resp. čo môže učiteľ filozofie ponúknuť študentom. Úlohou učiteľov filozofie nie je podľa neho iba preniknúť do intelektuálneho života, ale aj do každodennosti nášho spoločenského života.

M. Zigo konštatoval, že okrem vyrovnávania sa s minulosťou stojí pred nami predovšetkým úloha dostať filozofiu na vysoké školy. Filozofia by sa podľa jeho názoru mala na vysokých i stredných školách nepochybne vyučovať, pravda, s inou štruktúrou a za predpokladu inej učiteľovej osobnosti než doteraz. Cestu k tomuto cieľu vidí v činnosti expertných komisií, ako aj v rekvalifikačných procesoch pre učiteľov filozofie. Súčasťou tohto procesu je aj profesionálne vyčisťovanie v rámci filozofickej obce, ako aj presadzovanie pluralistického myslenia a podporovanie diferenciácie filozofického myslenia, založené už v marxizme šesťdesiatych rokov.

P. Krchnák tiež upozornil na problém budúcnosti filozofie na vysokých školách, kde podľa neho má filozofia nárok na existenciu. Ďalej

poukázal i na niektoré konkrétne problémy vyučovania filozofie v nových podmienkach (osnovy, zápočty a pod.).

A. Borovská tlmočila zaujímavú skúsenosť pri zavádzaní výučby filozofie na vysokých školách, podľa ktorej študenti s jej výučbou súhlasia a nesúhlas sa formuje v radoch učiteľov.

M. Tokárová konštatovala, že treba vychádzať z faktu, že filozofia z vysokých škôl odchádza. Problémom je, akým spôsobom budú udržiavať kontakt s filozofiou tí, čo odídu z profesionálneho života. V tejto súvislosti by azda pomohli organizované stretnutia na pôde SFZ.

J. Scholtz vyjadril presvedčenie, že v procese zavádzania výučby filozofie na stredné školy by mohol významne prispieť časopis *Filozofia* uverejňovaním materiálov pre učiteľov filozofie na stredných školách. Katedra filozofie a dejín filozofie FFUK by tiež v spolupráci so SFZ mala uskutočňovať školenia pre týchto učiteľov. SFZ by tiež malo plniť aj určitú ochrannú úlohu vo vzťahu k svojim členom. Na jeho pôde by sa tiež mali vytvoriť zvláštne sekcie pre vyučovanie filozofie na stredných a vysokých školách.

M. Marcelli zdôraznil, že pri rozhodovaní o ďalšom osude slovenskej filozofie treba zohľadňovať dva aspekty filozofie — hodnotový a kognitívny — a v každom konkrétnom prípade citlivo rozhodnúť o preferencii a zdôraznení jedného z nich. Na úrovni vyučovania filozofie na vysokých školách treba podľa neho zdôrazniť kognitívny aspekt a usilovať o čo najvyšší stupeň profesionality (konkrétne napr. prácou s textom, základnou literatúrou a pod.). Pri vyučovaní filozofie na stredných školách treba zasa zvýrazniť hodnotové a emotívne aspekty filozofie, ktoré sú podľa neho dôležité aj pri vstupovaní filozofie do širšieho kultúrneho kontextu (úloha etiky, estetiky, feministiky a pod.).

L. Hábová vyslovila pochybnosť, či sa ďalší vývoj slovenskej filozofie dá ovplyvniť iba administratívnymi opatreniami na úrovni ministerstva a príslušných komisií (požiadavka, ktorá sa viackrát objavila na pôde SFZ). Filozofia sa musí obrodíť predovšetkým vlastnými vnútornými silami (presadzovanie a rozvíjanie pluralizmu a profesionalizmu) a až ako taká môže opäť získať prirodzenú autoritu. Názorový pluralizmus na niektorých filozofických pracoviskách neznamena ešte filozofický pluralizmus, a to, že vyučovanie filozofie na vysokých školách je na ústupe, treba chápať aj ako daň za jej predchádzajúce zlyhanie. Prihovára sa preto predovšetkým za intenzifikáciu a profesionalizáciu filozofickej činnosti.

M. Kováčik vyslovil názor, že situácia v slovenskej filozofii nie je až taká zlá. Pri zohľadnení historických príčin súčasného stavu situácia nie je najhoršia. Pozitívnym javom je podľa neho záujem mladých o skutočnú filozofiu. Zmeny v spoločnosti si nevyhnutne vynútia aj zmenu intelektuálnej klímy, v ktorej bude mať filozofia svoje nezastupiteľné miesto.

M. Zigo vyslovil nesúhlas s názorom, že cesta k rehabilitácii filozo-

fiie vedie len cez jej vnútornú obrodu. Ak sa nezachovajú určité inštitucionálne štruktúry, nebude podľa neho kde rozvíjať ani obrozenú filozofiu. Dôkaz toho, že filozofický pluralizmus už existuje, vidí v povahe súčasného procesu rekvalifikácie a v úrovni prednášok i diskusií, ktoré zatiaľ v rámci neho odzneli. Presadzovanie zachovania výučby filozofie na školách je preto podľa neho prvoradou úlohou filozofickej obce v súčasnosti.

M. Mičaninová uviedla, že rozhodujúcou pre ňu je otázka, či vôbec môže v súčasnosti existovať ako filozofka. Jedným z prostriedkov presadzovania filozofie v súčasnom živote je podľa nej jej spraktičtenie (napr. rýchlejšie propagovanie filozofického diania na verejnosti).

D. Kostelná upozornila na niektoré špecifické podmienky zavádzania výučby filozofie na vysokých školách technického smeru. Prevláda tu názor, že v technických vedách nie je potrebná filozofická erudícia. Prispela k tomu aj úroveň prijímaných študentov a nezanedbateľnou skutočnosťou je aj to, že o tom, kto zostane vyučovať v oblasti spoločenských vied, nerozhodujú študenti, ale učitelia. Jednou z ciest presadzovania potreby filozofie pre duchovný rozvoj spoločnosti vidí v širšie poňatej a fundovanej filozofickej esejistike.

A. Balážová upozornila, vo svojej reakcii na vystúpenie E. Hábovej, že daň za predchádzajúce zlyhanie filozofie je nevyhnutná, ale že v tomto zlyhaní sa nijako neodlišujú súčasné filozofické pracoviská od filozofických pracovísk, ktoré na vysokých školách dnes zanikajú. Toto stanovisko podporil vo svojom vystúpení aj F. Novosad.

P. Cmorej na záver diskusie konštatoval, že sa v jej priebehu vykryštalizovali v podstate dve stanoviská: časť účastníkov sa prihovára za obrodu filozofie jej vlastnými silami, časť vsádza na účinnosť inštitucionálnych opatrení. Prikláňa sa k názoru, že filozofia môže spoliehať len na to, čo si sama vybojuje. No aj v tomto kritickom období sa zdá, že situácia je lepšia, než sa predpokladalo (zo všetkých spoločenských vied je najväčší záujem o filozofiu).

O NEURATHOVI V BRATISLAVE

Slovenské filozofické združenie sa stáva platformou pre dialóg rozličných myšlienkových prúdov a miestom kritickej konfrontácie produktívnosti rozličných filozofických metód.

Prvou lastovičkou v tomto smere bola prednáška dr. E. Nemethovej z Katedry filozofie Viedenskej univerzity s názvom *Zur emanzipatorischen Perspektive in Otto Neuraths Begriff wissenschaftlichen Wissens*, ktorá sa konala koncom apríla 1990 v zasadačke Filozofického a Sociologického ústavu SAV. Spolu s dr. Nemethovou zavítal na pôdu SFZ aj vzácny hosť prof. Paul Neurath s manželkou z New Yorku, autor najpoužívanejšej učebnice štatistiky pre sociológov. Keďže nielen Neu-